

Dariusz Miszewski

Memoriał Ogólnego Żydowskiego Związku Robotniczego w Polsce do rządu premiera generała Władysława Sikorskiego we Francji

Słowa kluczowe: mniejszość żydowska w Polsce, polscy Żydzi, Bund, niemiecka eksterminacja Żydów

Keywords: Jewish minority in Poland, Polish Jews, the Bund, the German extermination of the Jews

II Rzeczpospolita nie radziła sobie z licznymi mniejszościami narodowymi, w tym mniejszością żydowską, którą w latach 20. XX w. postrzegano jako wrogą wobec niepodległego państwa polskiego i utrudniającą rozwój kulturalny i ekonomiczny polskiej warstwy średniej¹. W latach 1926-1939 antysemityzm stał się orężem w walce politycznej obozu narodowego z rządzącą sanacją. Jego wzrost spotęgował kryzys gospodarczy i problemy społeczne. Obóz narodowy opowiadał się za emigracją Żydów z Polski, co popierał w latach 30. XX w. sanacyjny Obóz Zjednoczenia Narodowego². Polski rząd realizował program wspierania emigracji żydowskiej z Polski do Palestyny, którą syjonści w Polsce uznali za siedzibę narodową dla Żydów³.

Ogólny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji (1897) podzielił się w 1915 r. na partię polską i rosyjską. W niepodległej Polsce Bund opowiadał się za ustrojem socjalistycznym i demokracją, autonomią narodowo-kulturalną dla Żydów, równouprawnieniem z narodem polskim. Ideę niezależnego państwa żydowskiego ugrupowań syjonistycznych uważał za utopię. Wyzwolenie narodowe i społeczne wiązał z upadkiem kapitalizmu. Współpracował ściśle z PPS i międzynarodowym

¹ J. Tomaszewski, *Spółczesność żydowska a Polacy w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*, t. 8: *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1992, s. 112-115.

² T. Kulak, K. Kawalec, *Endecja wobec kwestii żydowskiej (1893-1939)*, [w:] *Polska myśl polityczna...*, s. 131-133, 139-141; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993, s. 210.

³ T. Kulak, K. Kawalec, *op. cit.*, s. 144; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 214-215.

ruchem socjalistycznym. Przywódcami Bundu w Polsce byli Wiktor Alter (publicysta, członek rad miejskich Warszawy, zamordowany przez NKWD w 1941 r.), Henryk Erlich (adwokat, członek KC Bundu, radny miejskiej Warszawy, redaktor „Folks-Cajtung”, zamordowany przez NKWD w 1941 r.), Maurycy Orzech (ekonomista, dziennikarz, zamordowany przez gestapo w 1942 r.), Szmul Zygielbojm (redaktor „Arbeiter Fragen”, członek rad miejskich Łodzi i Warszawy, członek Rady Narodowej RP w Londynie od 1942 r., gdzie zabiegał o pomoc międzynarodowych organizacji żydowskich i rządów zachodnich mocarstw w celu ratowania europejskich Żydów; popełnił samobójstwo w Londynie w proteście wobec bierności świata wobec mordowania europejskich Żydów przez Niemców)⁴.

Po niemieckiej agresji na Polskę we wrześniu 1939 r. H. Erlich wezwał Żydów do walki z Niemcami. Członkowie Bundu (m.in. Marek Edelman) brali czynny udział w ruchu oporu i powstaniu w getcie warszawskim (1943). Bund opowiadał się za walką o niepodległość Polski z niemieckim i radzieckim okupantem. Sprzeciwiał się nacjonalistom żydowskim, dążącym do budowy państwa żydowskiego, ponieważ Polskę uważał za swoją ojczyznę⁵. Domagał się od rządu deklaracji o równouprawnieniu z Polakami oraz swobód narodowo-kulturalnych dla polskich Żydów w powojennej Polsce⁶. W kraju i na emigracji Bund i PPS współdziałali w sprawach dotyczących walki o wolną i socjalistyczną Polskę bez nacjonalizmu, autorytaryzmu i antysemityzmu⁷. Syjoniści rewizjoniści chcieli zaś u boku wojsk polskich budować legion żydowski, który po wojnie zamierzał walczyć o wolny Izrael⁸. Na emigracji polscy i żydowscy socjaliści z PPS i Bundu w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych (Szmul Zygielbojm, Emanuel Nowogródzki, Emanuel Scherer, Schlome Mendelsohn) organizowali liczne konferencje i prowadzili szeroką propagandę w prasie i publikacjach na temat zbrodni niemieckich na Polakach i Żydach⁹.

Na Ziemiach Wschodnich nie brakowało Żydów współpracujących z okupantami Polski, ZSRR i Litwą, przeciwko Polakom¹⁰. Wynikało to z dyskryminacyjnej polityki

⁴ *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 40, 148-149, 237, 300, 379; E. Nowogródzki, *Żydowska partia robotnicza Bund w Polsce (1915-1939)*, Warszawa 2005; A. Rowiński, *Zygielbojma śmierć i życie*, Warszawa 2004.

⁵ T. Prekerowa, *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1939-1945*, Warszawa 1992, s. 15.

⁶ *Ibidem*, s. 75.

⁷ Archiwum Akt Nowych, Wolność Równość Niepodległość, sygn. 205/1, *Odezwa do ludu pracującego Warszawy*, XI 1940, s. 28-28a; T. Prekerowa, *op. cit.*, s. 78.

⁸ K. Kersten, *Polacy, Żydzi, komunizm. Anatomia półprawd 1939-1968*, Warszawa 1992, s. 36.

⁹ W. Bartoszewski, M. Edelman, *Żydzi Warszawy 1939-1943*, Warszawa 1993, s. 44; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 311.

¹⁰ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Papiery Kazimierza Sosnkowskiego (PKS), sygn. 16543/II/t.1, Generalny Komitet Wykonawczy PPS do ministra gen. broni Sosnkowskiego, *Uwagi o sytuacji*

narodowościowej II Rzeczypospolitej i z przyczyn ideologicznych¹¹. W latach 1939-1941 polskich Żydów spotykały takie same represje i wywózki w głąb ZSRR ze strony okupacyjnych władz radzieckich jak Polaków, głównie z warstw inteligenckich i posiadających, a politycznie syjonistów, bundowców¹² i rabinów¹³. Żydzi, którzy uciekli przed Niemcami do ZSRR, wracali, ponieważ ciężko było im tam żyć¹⁴.

Od momentu zajęcia Polski Niemcy przystąpili do eksterminacji ludności żydowskiej. W październiku 1939 r. wypędzili Polaków i wszystkich Żydów z polskich ziem wcielonych do Rzeszy do Generalnego Gubernatorstwa. Żydom nakazano noszenie opaski z niebieską gwiazdą. Tworzono dla nich specjalne obozy pracy i getta w miastach (w latach 1939-1941 w Piotrkowie Trybunalskim, Łodzi, Warszawie, Krakowie). Od 1941 r. przystąpili do masowych egzekucji. Od 1942 r. likwidowali getta w Polsce, a Żydów wywozili do obozów koncentracyjnych w Chełmie nad Nerem, Bełżcu, Sobiborze, Oświęcimiu i Treblince¹⁵. Niektórzy Polacy wydawali Żydów Niemcom¹⁶. Liczni pomagali im przeżyć. Okupowany kraj oburzały opinie Żydów, że Polska, swoją polityką wobec Niemiec spowodowała wybuch wojny, przez co dotykały ich prześladowania¹⁷. W Polsce potępiano niemiecką eksterminację Żydów, ale nie wyobrażano sobie, że po wojnie byłiby równouprawnieni z Polakami, szczególnie w sferze gospodarczej – handel, wolne zawody, drobny przemysł, czy odzyskaliby majątek zrabowany im przez Niemców¹⁸.

Wiosną 1942 r. z inicjatywą niesienia pomocy Żydom wyszła Zofia Kossak-Szczucka. W swojej broszurze *Protest z 1942 r.* sprzeciwiała się mordowaniu Żydów i domagała się niesienia im pomocy¹⁹. We wrześniu 1942 r. przy Delegaturze Rządu

w Wilnie i na Wileńszczyźnie z sierpnia 1940 r., Londyn 31.10.1940, s. 80-83, 162; sygn. 16543/II/t. 2, Ładyna, *Położenie ogólne na Wileńszczyźnie*, Wilno 22.02.1941, s. 178.

¹¹ T. Prekerowa, *op. cit.*, s. 14; K. Kersten, *op. cit.*, s. 27-28.

¹² K. Kersten, *op. cit.*, s. 36. (Władze radzieckie aresztowały w 1939 r. Wiktora Altera i Henryka Erlicha i skazały na śmierć, którą zamieniono na 10 lat łagrów. W październiku 1941 r. uwolniły ich w wyniku układu Sikorski-Majski, ale w grudniu 1941 r. aresztowały i zamordowały, a ogłosiły to po Stalingradzie w lutym 1943 r., za rzekomą współpracę z Hitlerem, bo nawoływali polskich Żydów w ZSRR do wstępowania do polskiego wojska. Zginęli, bo odmówili Stalinowi budowania Żydowskiego Komitetu Antyfaszystowskiego w ZSRR. Wywołało to międzynarodową falę krytyki ZSRR. Obaj byli członkami egzekutywy II Międzynarodówki Socjalistycznej).

¹³ *Ibidem*, s. 28-30.

¹⁴ S. Rotem „Kazik”, *Wspomnienia bojowca ŻOB*, Warszawa 1993, s. 20-22; zob. E. Ringelblum, *Stosunki polsko-żydowskie w czasie drugiej wojny światowej*, Warszawa 1988.

¹⁵ W. Bartoszewski, M. Edelman, *op. cit.*, s. 9-14.

¹⁶ S. Rotem „Kazik”, *op. cit.*, s. 20-22; R. Betlejewski, *Ani jednego dobrego Polaka. Wywiad z Baruchem Bergmanem*, http://wyborcza.pl/duzyformat/1,141112,16772148,Ani_jednego_dobrego_Polaka.html#CukGW [13.10.2014].

¹⁷ BN, mf. 43293, *Nasze życie*, „Prawda”, 09.1942, s. 8-9.

¹⁸ ZNiO, PKS, sygn. 16543/II/t. 1, J. Radziwiłł, *List z Kraju*, 1940, s. 32-36.

¹⁹ A.K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939-1945*, Warszawa 1996, s. 511; R. Bender, *Zofia Kossak-Szczucka*, t. 10, Radom 2003, s. 167.

na Kraj dzięki zaangażowaniu Z. Kossak-Szczuckiej (Front Odrodzenia Polski) i Wandy Krahelskiej-Filipowicz (Polska Organizacja Demokratyczna) powołano przy Delegaturze Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom. W grudniu 1942 r. została przekształcona w Radę Pomocy Żydom (Komitet im. Konrada Żegoty), która koordynowała wysiłki polskiego podziemia w celu ratowania ludności żydowskiej. Jej prezydium składało się z przedstawicieli PPS-WRN, Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Demokratycznego, Bundu i Żydowskiego Komitetu Narodowego. Łączność między „Żegotą” a Delegaturą utrzymywali Witold Bienkowski i Władysław Bartoszewski (obaj – Front Odrodzenia Polski)²⁰.

Delegatura i Komenda Główna Armii Krajowej informowały rząd o niemieckim terrorze i zbrodniach na narodzie żydowskim. Były one przekazywane rządów państw sprzymierzonych. Także polska prasa, publikacje i partie polityczne na emigracji przekazywały międzynarodowej opinii publicznej informacje o zbrodniach niemieckich na Żydach w Polsce²¹. We wrześniu 1941 r. premier, generał Władysław Sikorski, zorganizował w Londynie międzynarodową konferencję państw okupowanych, której celem było zwrócenie uwagi międzynarodowej opinii publicznej na niemieckie zbrodnie na ludności cywilnej. Przyjęto na niej uchwałę o ściganiu po wojnie zbrodniarzy wojennych²². W listopadzie 1942 r. przybył do Londynu kurier z Polski Jan Karski z raportem o zbrodniach niemieckich na narodzie żydowskim, które przekazał rządowi i Zygielbojmowi. O zbrodniach niemieckich na Żydach Karski rozmawiał z premierem Churchillem i prezydentem Rooseveltem. W listopadzie 1942 r. Polska Rada Narodowa w Londynie zaapelowała do narodów sprzymierzonych i neutralnych o wywarcie presji na władze niemieckie w celu powstrzymania zbrodni na ludności cywilnej, w szczególności na Żydach. Podobnie w grudniu 1942 r. polski MSZ rozesłał noty do państw sprzymierzonych, aby podjęły niezbędne kroki w celu powstrzymania zbrodni niemieckich w Europie²³. Sprzymierzone mocarstwa poza werbalnymi groźbami niewiele zrobiły, aby powstrzymać Niemcy przed eksterminacją Żydów²⁴. Premier Sikorski obiecywał wszystkim mniejszościom w powojennej demokratycznej Polsce równe prawa z Polakami i gwarancje dla rozwoju narodowo-kulturalnego, ale nie chciał wydawać żadnej bezpośredniej deklaracji wobec jakiegokolwiek mniejszości

²⁰ *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 356; W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940-1945*, Warszawa 2003, s. 150-152.

²¹ W. Bartoszewski, M. Edelman, *op. cit.*, s. 41.

²² ZNiO, sygn. 294073, *W pałacu św. Jakuba; Nieprzejednana walka do zwycięstwa* (przemówienie Sikorskiego), „Dziennik Polski”, 14.06.1941, nr 284, s. 2, 3; AAN, Delegatura Rządu na Kraj, Departament Informacji i Prasy, sygn. 202/III-68/A, *Konferencja w pałacu św. Jakuba*, Radio Londyn 13.06.1941, s. 90; W. Bartoszewski, M. Edelman, *op. cit.*, s. 42.

²³ W. Bartoszewski, M. Edelman, *op. cit.*, s. 46; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 378.

²⁴ W. Bartoszewski, M. Edelman, *op. cit.*, s. 47.

narodowej²⁵. Zdawał sobie sprawę z niechęci narodu polskiego do dominującej pozycji gospodarczej polskich Żydów, który nie chciał słyszeć o równouprawnieniu z nimi w powojennej Polsce²⁶. Rząd zwalczał antysemityzm w sferze publicznej i w instytucjach państwowych w kraju i na emigracji²⁷.

W okupowanej Polsce nie było polskiego ugrupowania, które nie potępiałoby zbrodni na Żydach. Ale Żydów oskarżano o bierność wobec Niemców, proradzieckie sympatie, obcość wobec polskiej kultury i separację narodowo-kulturalną od narodu polskiego. Większość polskich ugrupowań opowiadała się za powojennymi ograniczeniami dla Żydów w handlu, rzemiośle, drobnej przedsiębiorczości, dostępie do wolnych zawodów, na wyższe uczelnie i urzędy państwowe²⁸. Tylko polska lewica opowiadała się za równouprawnieniem Żydów z Polakami i ich prawem pozostania w Polsce²⁹. Pozostałe popierały ich szybką powojenną emigrację do ich państwa narodowego³⁰. Domagały się od rządu, aby na arenie międzynarodowej zabiegał

²⁵ T. Prekerowa, *op. cit.*, s. 75-76.

²⁶ K. Kersten, *op. cit.*, s. 15-16.

²⁷ T. Prekerowa, *op. cit.*, s. 77; K. Kersten, *op. cit.*, s. 16; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce...*, s. 380.

²⁸ BN, mf. 47719, *Deklaracja pisma „Chłopski Bój*”, „Myśl”, 09.1941, nr 3, s. 6; mf. 47720, *Mesjanizm nowoczesnego Polaka*, „Myśl-PM”, 10.1942, nr 11, s. 3-5; mf. 62263, *Zadania i cel*, „Czyn”, 9.07.1943, nr 3, s. 2; mf. 40538, *Nasz program*, „Radło”, 30.12.1942, nr 1-6, s. 4-5; mf. 40539, *Cele Polskiego Związku Wolności*, „Radło”, 03.1943, nr 3, s. 1; mf. 53031, *Żydzi*, „Polska”, 7.08.1942, s. 7-8; mf. 53032, *Żydzi*, „Polska”, 30.01.1943, nr 2, s. 7-8; AAN, Narodowe Siły Zbrojne, Oddział III, sygn. 207/23, SW-O NSZ, *Na drodze do Wielkiej Polski*, 1943, s. 1-1a; *Naród pod bronią*, 1943, s. 19-20; DR, DIP, sygn. 202/III-36, ZSP, *Kujmy broń*, 1941, s. 4-5; KG AK, Biuro Informacji i Propagandy, sygn. 203/VII-48, „Wolna Polska”, *Do czego dążymy*, referat 4, *program grupy politycznej*, s. 256; sygn. 203/VII-50, *Zagadnienie żydowskie w przyszłej Polsce*, „Znak”, 8.03.1942, nr 44-45, s. 43; KG AK, Oddział Informacyjno-Wywiadowczy, sygn. 203/III-36, *Oblicze przyszłej Polski*, deklaracja ideowa ChOW „Raclawice”, s. 154-155.

²⁹ AAN, WRN, sygn. 205/2, *Manifest Wolności*, 7.11.1939, s. 1-2; sygn. 205/1, *Program Polski Ludowej*, Warszawa 1943, s. 7a; KG AK, BIP, sygn. 203/VII-48, *Idea federacji, a problem mniejszości narodowych Polski*, „Gwardia”, 03.1942, nr 22, s. 139-140; RPPS, sygn. 196/1, *Program Robotniczej Partii Polskich Socjalistów*, 1943, s. 4a-5; BN, mf. 43301, *Tezy ideowe SPD*, „Głos Demokracji”, 08.1943, nr 35, s. 3; sygn. P. 459 konsp., *O sens konsolidacji*, „Rzeczpospolita”, 11.1941, nr 9, s. 3-4; *Śliska droga*, „Nowe Drogi”, 21.01.1942, nr 18, s. 76; mf. 48002, *Założenia organizacyjno-ustrojowe*, „Polska Walczy” („PW”), 10.03.1941, nr 4, s. 1-8; *Demokracja a nacjonalizm*, PW, 11.06.1941, nr 11, s. 3-7; *Państwo demokratyczne*, „PW”, 25.06.1941, nr 12, s. 6-10; mf. 61379, *Zagłada Żydów*, „Myśl Państwowa”, 7.09.1942, nr 30, s. 5-8; M. Śliwa, *Polska myśl socjalistyczna, (1918-1948)*, Wrocław 1988, s. 158-160.

³⁰ BN, mf. 43303, *Obietnica pana Premiera*, „Kadra PN”, 10.12.1942, nr 9, s. 4-5; mf. 52901, *Deklaracja Polskiego Stronnictwa Demokratycznego*, „Polska Żyje”, 27.11.1943, nr 131, s. 4-5; mf. 56241, *Nad Odrę i Bałtyk*, „Jutro PN”, 13.06.1941, nr 100, s. 1-3; BN, mf. 42926, *Polityczny ustrój państwa*, „Przebudowa”, 06-07.1942, nr 6, s. 18; mf. 43287, *Deklaracja ideowo-programowa*, „Orka”, 04.1942, nr 1, s. 6; mf. 56242, *Granice realizmu politycznego*, „Jutro PN”, 10.04.1942, nr 12, s. 1-2; mf. 53031, *Deklaracja ideowa Obozu Polski Walczącej*, „Polska”, 4.09.1942, s. 1-6; mf. 54706, J. Kaliski, *Państwo Zachodniosłowiańskie*, s. 3-6; mf. 56596, *Rozgrywane się wypadki wojenne*, „Biuletyn Informacyjny PONS”, 12.05.1941, nr 4, s. 6; mf. 47724, *Pierwsze refleksje nad walką naszych wrogów*, „Fakty na Tle Idei”, 23.05.1941, nr 1, s. 1; mf. 53558, *Kwestia żydowska w odbudowie państwa polskiego*, „Pobudka”, 02.1942, nr 2, s. 23-29; *Zdraycy wśród Żydów*, „Pobudka”, 08.1942, nr 7, s. 23-24; mf. 53559, *O czynną postawę wobec komunizmu*,

o rozwiązanie problemu żydowskiego. Instytucje Polskiego Państwa Podziemnego potępiały niemieckie zbrodnie na Żydach na ziemiach polskich³¹, ale popierały ich powojenną emigrację z Polski³².

W kwietniu 1940 r. Komitet Centralny Ogólnego Żydowskiego Związku Robotniczego w Polsce wystosował memoriał o położeniu ludności żydowskiej pod okupacją niemiecką i radziecką. Autentyczność memoriału potwierdził Adam Ciołkosz z PPS, która współtworzyła emigracyjny rząd we Francji, a potem w Wielkiej Brytanii. W I części Bund wypominał dyskryminację Żydów w II Rzeczypospolitej. Jedyne rozwiązanie problemu żydowskiego rządząca sanacja i opozycyjny obóz narodowy widzieli w emigracji Żydów z Polski. W II części głosił, że razem z polskimi masami pracującymi dążył w Polsce do socjalizmu i demokracji w miejsce kapitalizmu i nacjonalizmu polskiego i żydowskiego. Deklarował czynną walkę o niepodległą Polskę z niemieckim i radzieckim okupantem. Przypominał, że radzieckie władze aresztowały i wywoziły do ZSRR wielu czołowych działaczy Bundu. W III części obarczał sanację za upadek państwa z powodu dyktatury, proniemieckiej polityki, dyskryminacji mniejszości narodowych, antysocjalnej polityki wobec mas pracujących. W IV części opowiadał się za socjalistyczną i demokratyczną Polską z reformami społecznymi i gospodarczymi, równouprawnieniem wszystkich obywateli i prawami narodowo-kulturalnymi dla mniejszości narodowych, co gwarantował tylko rząd robotniczo-chłopski. W V części wskazywał na niemiecką eksterminację Żydów w Polsce. Informował o zaangażowaniu Bundu w ruch oporu przeciwko Niemcom razem z narodem polskim. Swoją przyszłość wiązał z wolną i demokratyczną Polską. Za utopię uważał wszelkie koncepcje polskich i żydowskich nacjonalistów budowy państwa żydowskiego czy wyznaczania terenów kolonizacyjnych. W VI części do-

„Pobudka” I 1943, nr 1, s. 28; mf. 62831, *Kwestia żydowska w Polsce*, „Aktualne Wiadomości z Polski i Świata”, 6.02.1942, nr 6, s. 1-3; mf. 53553, *Synteza działalności politycznej Ruchu Miecz i Pług*, „MiP”, 1.09.1943, nr 29, s. 2-5; AAN, SN, sygn. 206/3, *Naród – jego istota i pojęcie*, broszura SN, s. 33-33a; sygn. 206/18 *Projekt deklaracji ideowej Ruchu Młodych*, ZS SN, WW, s. 30; *Narodowa idea społeczna. Idea demokratycznej własności*, s. 119; DR, Rada Narodowościowa, sygn. 202/XVI-2, „Znak”, *Rozwiązanie sprawy żydowskiej na forum międzynarodowym (projekt)*, Rada Pomocy Żydom, s. 33-33a; DR, DIP, sygn. 202/III-81, *Najazd Żydów na Polskę*, „Narodowa Agencja Prasowa”, 28.06.1944, nr 6, s. 159; sygn. 202/III-86, *Mniejszości narodowe*, „Wielka Polska”, 27.04.1944, nr 5, s. 78; sygn. 202/III-80/t. 1, *Niebezpieczna lokata*, „Szaniec”, 21.10.1942, nr 13, s. 7; *Polska – ojcowizna Żydów*, „Załoga”, 1.01.1943, nr 1, s. 15; KG AK, BIP, sygn. 203/VII-32, *Jedyny wniosek*, „Placówka”, 24.10.1942, nr 13, s. 10; sygn. 203/VII-48, *Żydzi muszą emigrować*, „Naród”, 20.01.1942, nr 2, s. 76-77; *Deklaracja programowa FOP*, nr 37, [w:] *Wizje Polski. Programy polityczne lat wojny i okupacji 1939-1944*, red. K. Przybysz, Warszawa 1992, s. 144; Z. Sadkowski, *Honor i Ojczyzna* (Warszawa 1943), [w:] „Ojczyzna” 1939-1945, *dokumenty, wspomnienia, publicystyka*, red. Z. Mazur, A. Pietrowicz, Poznań 2004, s. 430-440.

³¹ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-50, *Za murami getta*, „Wiadomości Polskie”, 13.08.1942, nr 71-72, s. 187.

³² AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-49, *Zagadnienie żydowskie*, „Wiadomości Polskie”, 18.12.1941, nr 57, s. 16; ZNiO, PKS, sygn. 16543/II/t. 2, *Wyciąg z raportu delegata Rządu do ministra spraw wewnętrznych*, 2.01.1942, s. 372.

magali się piętnowania przez rząd antysemityzmu w instytucjach emigracyjnych, np. Wojsku Polskim, jak i w okupowanym kraju, gdzie wielu Polaków uczestniczyło w niemieckiej polityce terroru wobec Żydów. W VII części postulował wydanie rządowej deklaracji o równouprawnieniu Żydów z Polakami i autonomii narodowo-kulturalnej dla mniejszości narodowych w powojennej Polsce.

Ogólny Żydowski Związek Robotniczy
„Bund” w Polsce – Komitet Centralny

Kwiecień 1940

Do Rządu Rzeczypospolitej w Angers

W chwili tragicznej i przełomowej dla całej ludności naszego kraju zwracamy się jako przedstawiciele Ogólnego Żydowskiego Związku Robotniczego „Bund” w Polsce do Rządu Rzeczypospolitej w Angers z memoriałem, w którym przedstawić chcemy położenie, dążenia, poglądy i postulaty najszerzych mas żydowskich w Polsce.

Przemawiamy w imieniu większości ludności żydowskiej kraju, do czego tylko my jedni – jak bezspornie wykazały wyniki ostatnich wyborów samorządowych – mamy prawo.

I

Masy żydowskie w Polsce ugięły się do września 1939 r. pod brzemieniem podwójnego ogólnopolitycznego oraz narodowego ucisku. Wszelkie akty gwałtu i bezprawia, administracyjnej samowoli i nacisku, wymierzone przeciwko całej ludności kraju, stosowane były wobec ludności żydowskiej ze szczególną surowością i bezwzględnością. A oprócz tego ludność ta dźwigała jeszcze coraz cięższe jarzmo antysemityzmu, który w latach ostatnich – po zwycięstwie hitlerizmu w Niemczech i pod jego wpływem – doszedł do niebywałych w Polsce rozmiarów.

Nie zadowolano się już faktycznym, prawie od odzyskania niepodległości stosowanym, bojkotem gospodarczym ludności żydowskiej, nie dopuszczaniem do pracy w urzędach, instytucjach i przedsiębiorstwach państwowych i komunalnych; nie zadowolano się stałą praktyką szykanowania i prześladowania mas żydowskich; ich robotniczych i postępowych organizacji i instytucji. Sama zasada nawet równouprawnienia obywatelskiego i politycznego Żydów – zasada pod wieloma względami w życiu praktycznym niestosowana – nawet ta prawna zasada ustępowała coraz bardziej miejsca aktom już nie tylko faktycznej, ale nawet jawnej, formalnej dyskryminacji ludności żydowskiej (ghetto ławkowe na wyższych uczelniach i inne). I doszło w końcu do tego, że coraz intensywniej przez cały naródowy i sanacyjny obóz propagandowa polityka dyskryminowania ludności żydowskiej doprowadziła do szeregu ekscesów, a nawet i pogromów antyżydowskich (Przytyk, Mińsk Mazowiecki, Brześć i inne). Co więcej – nie wahano się nawet głosić, że cała 3 i półmilionowa ludność żydowska Polski, ludność od wieków związana z krajem i wypełniająca wobec niego wszelkie obowiązki obywatelskie – to rzekomo „obcy”, którym nie należą się ponoć w Polsce żadne prawa obywatelskie i polityczne, którym odmawiano nawet tak kardynalnego prawa ludzkiego, jak prawo do pracy, życia i opieki w kraju, którym bez ograniczeń przyznawano tylko jedno „prawo” ... wnoszenia się z Polski. Usunięcie Żydów z Polski („emigracjonizm”) – to hasło stało się centralnym punktem w programach antysemickiego rozwiązania kwestii żydowskiej w Polsce.

Nie pomogły żadne argumenty i nawoływania. Zacierzewienie i upór propagandy i polityki antysemickiej „Ozonu”, ND i ONR były tak wielkie, że nie ustała ona nawet w momencie, gdy hitlerizm jawnie się już szykował do zbrojnego napadu na Polskę i gdy najprostszy,

zdawałoby się, rozsądek ludzki nakazywał zaniechanie akcji odwracającej energię i uwagę kraju od walki z zagrażającym mu niebezpieczeństwem (np. nie zniesiona przez Rząd demonstracyjna uchwała większości Warszawskiej Rady Miejskiej o niedopuszczeniu Żydów do Komisji Poborowych).

II

Przeciwstawiając się z całą energią polityce i propagandzie antysemitki, kierowaliśmy się zawsze socjalistycznym hasłem współpracy i braterstwa ludów. Nie twierdziliśmy – jak nacjonałści żydowski i polski – że wszyscy Żydzi, bez względu na różnice społeczne, są braćmi, a wszyscy są ich faktycznymi lub potencjalnymi wrogami. Wprost przeciwnie, wbrew hecy i propagandzie reakcji, która kopała przepaść między polskimi i żydowskimi masami, podkreślaliśmy stale swą niezłomną solidarność z polskim ludem pracującym i swą zdecydowaną wrogość wobec całego – polskiego, żydowskiego, czy innego – obozu reakcji, faszyzmu i kapitalizmu.

Nie czyniliśmy nigdy odpowiedzialnym polskiego narodu za antyżydowskie gwałty i prześladowania. Nigdy bowiem nie identyfikowaliśmy antysemitki reakcji z narodem i krajem polskim, którego większość te reakcje zwalczała. Przeciwstawiał się jej przede wszystkim klasowo uświadomiony proletariats polski i jego masowe, polityczne i zawodowe organizacje socjalistyczne. Występowały przeciwko niej szczerze demokratyczne żywioły społeczeństwa polskiego. A na wsi szerokie rzesze ludności chłopskiej okazywały również dużą odporność na hasła i propagandę antysemityzmu.

Orientując się politycznie na te wszystkie antyreakcyjne siły społeczeństwa polskiego, prowadziliśmy (i prowadzimy) naszą walkę z antysemityzmem. Nie dopuszczaliśmy i nie dopuściliśmy do tego, by reakcja przerwała więź, zespalającą masy żydowskie z Polską. To też, pomimo wyrządzonych im krzywd, masy żydowskie spełniały stale wszystkie obowiązki obywatelskie. A kiedy rozpoczęła się wojna z okrutnym najeźdźcą, stanęły one chętnie w szeregach walczących, gotowe do ofiarowania życia w walce o wolność kraju.

Na nasze wezwanie masy żydowskie brały również jak najżywszy udział w obronie Warszawy. Pracowaliśmy wśród ludności żydowskiej nad werbowaniem i formowaniem robotniczych batalionów ochotniczych, nad aprowizacją i samopomocą społeczną w oblężonym i masakrowanym mieście. Bez przerwy, aż do unieruchomienia elektrowni, wydawaliśmy centralny organ naszej partii, żydowskie pismo codzienne „Naje Folkscajtung”. Bez przerwy też pracowaliśmy nad podtrzymywaniem męstwa, dyscypliny i ducha ludności.

Nasz czynny udział w walce o byt Polski wpływał nie tylko z wrogiego stosunku hitleryzmu do ludności żydowskiej i nie tylko z naszego wrogiego stosunku do faszyzmu. Niemniej wpływał on z naszego przywiązania do kraju, którego wolność jest warunkiem wolności jego obywateli.

Z całym naciskiem podkreślaliśmy, że byliśmy gotowi stanąć w obronie niepodległości Polski niezależnie od tego, z czyjej strony niepodległość ta zostałaby zagrożona. Dlatego też z całą stanowczością występujemy nie tylko przeciwko Trzeciej Rzeszy, ale również i przeciwko udziałowi Związku Sowieckiego w nowej próbie rozbioru Polski.

Ze strony Związku Sowieckiego ruch nasz spotkały najostrejsze represje. Na terytoriach, zajętych przez Sowiety, uwięzieni zostali zaraz po wkroczeniu wojsk sowieckich najwybitniejsi przywódcy żydowskiej klasy robotniczej, delegaci „Bundu” w Egzekutywie Międzynarodówki Socjalistycznej: adwokat Henryk Erlich, prezes Klubu Radnych „Bundu” w Warszawskiej Radzie Miejskiej – zaarrestowany w Brześciu oraz inżynier Wiktor Alter, wiceprezes tego Klubu – zaarrestowany w Kowlu. Równocześnie uwięziono najczynniejszych działaczy „Bundu” w Białymstoku (m.in. członka Komitetu Centralnego naszej partii, radnego

Białegostoku S. Goldmana), w Grodnie, w Wilnie (gdzie m.in. aresztowano i przed oddaniem miasta Litwinom wywieziono nie wiadomo dokąd radną Wilna Annę Rozental, osobę liczącą blisko 70 lat i mającą za sobą około 50 lat działalności socjalistycznej). Uwięziono również wielu działaczy i miejscowe komitety „Bundu” w wielu innych miastach i miasteczkach kraju.

W ciężkich warunkach prowadziliśmy i prowadzimy swą walkę. Świadomi swej roli w tej walce, przeświadczeni o całkowicie wypełnionym przez nas obowiązku obrony kraju, mamy prawo i obowiązek wypowiedzenia swej opinii o błędach przeszłości i wpływania na ich uniknięcie w przyszłości.

III

W przededniu wojny ze szpalt niektórych pism sanacyjnych zaczęło rozbrzmiewać hasło, kłócące się z całą polityką zarówno tych pism, jak i stojącego za nimi obozu „Za Wolność Waszą i Naszą”. Bo wolność nie tylko własnego, ale i innych narodów, wolność nie tylko kraju, ale i w kraju nie była nigdy wytyczną panującego w Polsce reżimu.

Wprost przeciwnie. Pozbawiono społeczeństwo najkardynalniejszych praw politycznych, poddano je coraz większej samowoli i bezprawiu czynników rządowych (Brześć, Bereza, „pacyfikacja”) – słowem, na każdym kroku poniewierano i deptano prawa i wolności obywateli, których większość znosiła jeszcze ponadto ciężką nędzę i niedolę. Masy robotnicze traciły coraz więcej ze swych wywalczonych w pierwszych latach niepodległości zdobyczy socjalnych? Masy chłopskie daremnie czekały na istotną reformę rolną, z której obszarniczo-kapitalistyczne rządy uczyniły karykaturę. Polityka monopolizowania dyktatorskiej władzy w rękach garstki ludzi szła bowiem coraz bardziej w parze z reakcją polityką socjalną. Spotęgowany zaś ponadto przez ucisk, stosowany wobec mniejszości narodowych, wspierany przez fałszywą i szkodliwą politykę w dziedzinie oświaty i wychowania – cały ten system rządzenia podcinał główne podstawy wewnętrznej siły, a zatem i obronności państwa.

Oslabiając w ten sposób odporność kraju wobec grożącej mu coraz bardziej agresji, władcy nasi – wskutek swej długoletniej polityki prohitlerowskiej – przyczyniali się równocześnie do wzrostu potęgi i potencjału militarne Trzeciej Rzeszy, co z taką jaskrawością przejawiała się w dniach kryzysu monachijskiego, kiedy to oficjalna polityka Polski przypieczętowała rozbiór Czechosłowacji, a w dalszej konsekwencji i tragedię wrześniową naszego kraju.

IV

Morze krwi i nieszczęść, cały ogrom fizycznego i moralnego spustoszenia, jakiego widownią jest obecnie nasz kraj, nie powinna pozostać bez wpływu na dalsze kształtowanie jego losów. Płacimy wszyscy straszliwą cenę za fatalny eksperyment budowania Polski w oparciu o prądy reakcyjne w kraju i na szerokim świecie. Trzeba więc wreszcie uznać, że wolność i niepodległość Polski jest ściśle i na stałe związana z ogólną sprawą wolności i postępu, że więc tylko w oparciu o pracę i dążenia wolnościowe można budować i ugruntować przyszłość naszego kraju.

W konsekwencji sądzimy, że tylko te siły społeczne i polityczne Polski, które nie ponoszą żadnej odpowiedzialności za tragedię kraju, które szczerze, głęboko i niezależnie od koniunktury są rzecznikami dążeń wolnościowych, zdolne są obecnie do kierowania walką o odbudowę niepodległej Polski. Siłami tymi są szerokie masy pracujące miast i wsi, bez różnicy narodowości dźwigające na swych barkach główny ciężar zmagania z okupacją. Zaś istotna reprezentacja tych mas może być tylko wyłoniona przez nie – Rząd robotniczo-chłopski, który w chwili obecnej jedynie odpowiadałby dziejowym zadaniom i jedynie potrafiłby zaskarbić sobie najwyższe sympatie szerokich mas ludowych i robotniczych w Polsce i na świecie. Gdyż tylko taki rząd potrafi:

1. Oprzeć władze w państwie na zaufaniu i stałej demokratycznej kontroli suwerennego społeczeństwa i przezeń, na podstawie pięcioprzymiotnikowych wyborów, wyłonionego przedstawicielstwa;
2. Rozbudować szeroki samorząd terytorialny, narodowościowy, zawodowy i gospodarczy;
3. Znieść wszelki ucisk narodowy i zapewnić równe prawa wszystkim obywatelom kraju bez różnicy narodowości;
4. Zagwarantować wolność prasy, koalicji i wszelkich praw i swobód obywatelskich;
5. Wywłaszczyć wielkich właścicieli ziemskich i przeprowadzić radykalną reformę rolną bez wykupu;
6. Wywłaszczyć bez wykupu kapitalistów, uspołecnić wielki przemysł, handel, komunikację i bankowość, popierać spółdzielczość;
7. Dać pracę, zagwarantować dostateczne minimum egzystencji wszystkim mieszkańcom kraju;
8. Wprowadzić ochronę ich pracy, zdrowia i życia, oprzeć instytucje ochronne i ubezpieczeniowe na samorządzie ubezpieczonych;
9. Znieść przywileje oświatowe klas posiadających, udostępnić oświatę na wszystkich szczeblach nauki dla dzieci robotniczych i chłopskich, zorganizować szkolnictwo w duchu prawdziwie demokratycznym, dla mniejszości narodowych – w ich języku ojczystym;
10. Oprzeć politykę zagraniczną państwa na zasadach braterskiej współpracy z wolnymi i demokratycznie zorganizowanymi ludami Europy.

Walka o te postulaty stanowiła i stanowi dla nas, jako partii socjalistycznej najistotniejszą treść działalności naszego ruchu. I tak samo, jak dotychczas, tak też i nadal, chcemy i będziemy ją prowadzić w solidarności z polskimi masami pracującymi i w ścisłym związku z socjalistyczną klasą robotniczą świata.

Zdajemy sobie sprawę, że w obecnym okresie dziejowym powodzenie tej walki zależy przede wszystkim od wyniku toczącej się wojny, że zwycięstwo nad Trzecią Rzeszą i całkowite zdruzgotanie hitleryzmu jest pierwszym warunkiem oswobodzenia Polski i odbudowy jej niepodległego bytu. To też masy żydowskie wytyżają wszystkie siły, by ze swej strony jak najbardziej się przyczynić do wywalczenia tego zwycięstwa.

V

Nie ulega żadnej wątpliwości, że dla osiągnięcia zwycięstwa nad Trzecią Rzeszą i dla sprawy wyzwolenia Polski nie małe ma również znaczenie walka prowadzona z hitleryzmem na terenie okupowanego kraju. Dla nas, dla mas żydowskich, walka ta równoznaczna jest z bezprzykładnymi ofiarami i niebezpieczeństwami. Wszak odbywa się ona w atmosferze piekielnych prześladowań, okrucieństw i katuszy. Wszak gwałt i terror siepaczy hitlerowskich z wielokrotną brutalnością zwracają się przeciwko ludności żydowskiej, wepchniętej z powrotem w średniowieczne ghetto, zmuszonej do noszenia „żółtej łaty” zdegradowanej do roli niewolników, wobec których obowiązuje jedna tylko „norma” – samowola i bezprawie, mord i grabież.

W tych warunkach tylko za cenę nadludzkich ofiar i wysiłków możliwa jest ze strony mas żydowskich w Polsce walka z hitleryzmem: Towarzysze nasi padają ofiarą srogich represji hitlerowskich. W Łodzi np. Gestapo gnębi w swych kazamatach szereg naszych działaczy, w jednym z obozów koncentracyjnych brunatni sadyści katują długoletniego ławnika Magistratu Łódzkiego, dr. Aleksandra Margolisa. Również w innych miastach znoszą towarzysze nasi okropne katusze. Pomimo jednak wszystkich niebezpieczeństw, na jakie jest narażona walka robotników żydowskich z hitlerowską okupacją, walka ta się toczy i – oświadczamy to z całym poczuciem wagi wypowiedzianych słów – bez względu na wszystko toczyć się będzie.

Proletariat żydowski, zahartowany w długoletnich ciężkich bojach, zaprawiony pod przewodnictwem „Bundu” do legalnej jak i nielegalnej działalności politycznej – to obecnie jedyna w społeczeństwie żydowskim w Polsce siła, która w kraju podniosła sztandar walki z okupacją i w kraju walkę tę prowadzi. Jest to nie tylko kontynuowanie – w najcięższych warunkach – bojowych tradycji proletariatu żydowskiego w okresie dwudziestoletnich zmagania z caratem. Jest to zarazem – wcielona w praktykę konsekwencja zasadniczego stanowiska „Bundu” w sprawie rozwiązania kwestii żydowskiej w Polsce.

Jesteśmy jedyną – i największą – partią żydowską, która bez reszty i zastrzeżeń całą swoją działalność i walkę, wszystkie swoje widoki i nadzieje wiąże z Polską, i tylko z Polską. Na propagandę i hecę emigracyjną pewnych kół społeczeństwa polskiego, na mrzonki nacjonalistyczne syjonistów, na brednie polskich i żydowskich poszukiwaczy terenów kolonizacyjnych dla Żydów odpowiadaliśmy wczoraj i powtarzamy nadal: Polska jest naszą ojczyzną, w Polsce od wieków dzielimy i chcemy nadal z ludem polskim dzielić wszystkie dole i niedole, w Polsce leży przyszłość mas żydowskich naszego kraju. I choć obecnie dzicz hitlerowska jest opętana, szaleje wokół ludności żydowskiej, nie szukamy i występujemy również i dzisiaj przeciwko poszukiwaniu nowych siedzib dla mas żydowskich w Polsce, a jedynie dalej jak dotychczas, wspólnie z masami polskimi, walczyć będziemy o wyzwolenie naszej jedynej siedziby – Polski – i o odpowiednie jej ukształtowanie.

Jesteśmy głęboko przekonani, że to nasze poczucie nierozdzielnej łączności mas żydowskich naszego kraju z Polską odpowiada najistotniejszym interesom nie tylko tych mas, ale i mas polskich, że walcząc w tym duchu, najlepiej służyliśmy zarówno ludności żydowskiej, jak i krajowi.

VI

Musimy jednak stwierdzić: związek mas żydowskich z Polską wciąż jeszcze jest kwestionowany przez pewne sfery społeczeństwa polskiego. Co gorsze, wśród sfer tych panoszy się nadal – nawet w sytuacji obecnej! – antysemityzm. I tak, w Wojsku Polskim we Francji, w którym służy wielu Żydów, doszło do smutnych wybryków antyżydowskich. W oficjalnym czy prawie oficjalnym organie Rządu Polskiego, w „Głosie Polskim”, zamieszczone były kilkakrotnie wypowiedzi, zwroty i zdania, podlane sosem antysemickim.

Równocześnie także i na terenie kraju, gdzie hekatombi ofiar żydowskich giną z rąk hitlerowskich oprawców zdarzają się wciąż jeszcze przejawy wystąpień antysemickich ze strony pewnych kół społeczeństwa polskiego. Krwawy okupant znajduje wciąż jeszcze w społeczeństwie polskim ludzi, którzy mu pomagają przy rabowaniu mienia żydowskiego, przy biciu Żydów itp. i w ten sposób stają się dobrowolnym narzędziem hitlerowskiej polityki.

Do jakiego stopnia zbrodnica heca antysemicka znajduje dziś jeszcze posłuch wśród pewnych elementów społeczeństwa polskiego w kraju tego dowodzi krwawy, kilkudniowy pogrom antyżydowski, dokonany z końcem marca bieżącego roku w Warszawie, pod okiem i ochroną okupacyjnej władzy. W chwili, gdy kraj cały – Polacy jak i Żydzi – broczy we krwi, gdy nie przejednana walka z hitleryzmem i całą jego ideologią, antysemityzmu nie wyłączając, jest dla całego postępowego świata, dla wszystkich zwolenników wolnej Polski najwyższym nakazem dziejowej sprawiedliwości, znalazły się w społeczeństwie polskim czynniki, które współpracują z hitlerowskimi katami i przy ich poparciu przeprowadzają w stolicy kraju okrutny, masowy pogrom antyżydowski! Przerażenie ogarnia na samą myśl o tym, że coś podobnego mogło nastąpić w dzisiejszej naszej rzeczywistości.

VII

W obliczu tych wstrząsających faktów walka ze wszelkimi przejawami antysemityzmu, gdziekolwiek by one nie występowały, jest zadaniem, którego nie może bagatelizować ani odkładać na później, nikt z tych, którzy szczerze dążą do zbudowania Polski demokratycznej.

Jad antysemityzmu, wszczepiany przez długie lata – a nawet i dziś jeszcze – w serca i umysły pewnej części społeczeństwa polskiego, wymaga w szczególności bardzo stanowczego i systematycznego przeciwdziałania ze strony Rządu Polskiego w Angers, który wziął na siebie zadanie reprezentowania kraju i obrony jego obywateli. To też Rząd Polski, który dotąd nie wypowiedział się jasno w sprawie żydowskiej, winien zająć w tej sprawie wyraźne stanowisko, które by całkowicie zrywało z polityką antysemityzmu.

Nasze postulaty w tej dziedzinie są następujące:

- urzeczywistnienie istotnego i zupełnego równouprawnienia we wszystkich dziedzinach politycznego, społecznego, ekonomicznego i kulturalnego życia;
- wprowadzenie autonomii kulturalno-narodowej;
- usunięcie z działalności publiczno-prawnej wszelkiej antysemitkiej polityki, agitacji i wychowania – słowem, przez stworzenie atmosfery harmonijnego, braterskiego współżycia całej ludności kraju.

Postulaty te – związane jak najściślej z wyżej wyliczonymi postulatami ogólnopolitycznymi – stanowią jedynie i wyłącznie zastosowanie do kwestii żydowskiej w Polsce elementarnej zasady demokracji, zasady równego traktowania wszystkich obywateli kraju. Uznanie i realizacja tej zasady wymaga oczywiście zdecydowanej woli przeciwstawienia się także na odcinku sprawy żydowskiej fałszywej i zgubnej polityce dnia wczorajszego. Ale tylko w ten sposób może być usunięta wielka krzywda, wyrządzona ludności żydowskiej przez antysemityzm, krzywda, która przynosi również szkodę państwu, pojmowanemu rzeczywiście jako wspólne dobro wszystkich obywateli.

Jesteśmy przekonani, że w chwili, gdy na świecie toczy się gigantyczna walka przeciwko panowaniu przemocy i brutalności, przeciwko systemowi gnębienia państw i narodów, znajdzie się w naszym kraju dość siły i woli do zwycięskiej walki o Polskę, która będzie dobrą matką dla wszystkich jej synów³³.

Memorial The General Jewish Workers' Union in Poland to the Polish government of Prime Minister General Władysław Sikorski in France

Abstract

The General Jewish Workers Bund of Poland sent memorandum on the position of Jews in occupied Poland in April 1940 to The Polish Government in France. In sent document Bund mentioned discrimination of Jews in the Second Polish Republic and fact there was plan of support of Jewish emigration to Palestine. It declared active struggle for an independent Poland with the German and Soviet occupiers. It reminded that the Soviet authorities arrested and carried away to the USSR many of the leading activists of the Bund. Advocated concept of socialist and democratic Poland, equality of all citizens and national and cultural rights for ethnic minorities. Bund considered as a utopia Polish and Jewish concepts of building a Jewish state. It demanded Polish government the fight against anti-Semitism in emigration institutions and occupied country, where many Poles took part in German politics of terror against the Jews.

³³ ZNiO, PKS, sygn. 16522/II, t. 1, Ogólny Żydowski Związek Robotniczy „Bund” w Polsce – Komitet Centralny, *Memoriał Ogólnego Żydowskiego Związku Robotniczego w Polsce do rządu premiera generała Władysława Sikorskiego we Francji*, s. 1-4.